

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XV: 2017

Nr 18 (515)

Data odczytu: 19.04.2017 r.

Data wydania: 19.04.2017 r.

=====

1063. spotkanie

Marek Prabucki

Założenie oraz działalność Towarzystwa Gimnastycznego SOKÓŁ w Grudziądzu w latach 1894-1939

W atmosferze wielkiego ożywienia narodowego w lutym 1862 r. powstało Praskie Zrzeszenie Gimnastyczne, które wkrótce z inicjatywy Emanuela Tonnera przybrało nazwę „Sokół”. Jego założycielami byli Mirosław Tyrš i Jindřich Fügner. Założenie „Sokoła” było w pewnym sensie odpowiedzią na działalność zamieszkałej w Czechach ludności niemieckiej aktywnie uczestniczącej w rozbudowie swoich organizacji, których celem było wychowanie zarówno fizyczne jak i narodowe, to jest niemieckie. Zrzeszenie „Sokół” szybko rozprzestrzeniło się na terenie Czech i Moraw. Oparte na demokratycznych zasadach sokolstwo czeskie miało w swych szeregach przedstawicieli wszystkich warstw społecznych, co przyczyniło się do szybkiego rozwoju stowarzyszenia.

W tym samym roku co w Czechach, w czerwcu 1862 r. w Poznaniu profesor gimnazjum im. Marii Magdaleny Bonifacy Łazarewicz podjął próbę założenia polskiego stowarzyszenia gimnastycznego. Ponieważ władze pruskie nie wyraziły zgody, profesor Łazarewicz utworzył sekcję polskiego stowarzyszenia gimnastycznego przy Towarzystwie Przemysłowców Polskich. Zebranie członków połączone z ćwiczeniami odbyło się w listopadzie 1862 r.

Swobody polityczne i kulturalne, jakie osiągnęła Galicja w czasach walk o autonomię stwarzały dogodniejsze warunki do rozwoju wychowania narodowego i fizycznego, niż na ziemiach polskich pod innymi zaborami, gwarantował to art. 12 ustawy zasadniczej o powszechnych prawach obywatelskich z grudnia 1867 r.

Projekt zawiązania Towarzystwa Gimnastycznego we Lwowie pojawił się w środowisku młodzieży akademickiej w drugiej połowie 1866 roku. Inicjatorami byli prawnik Klemens Żukotyński oraz Ludwik Goltental. Mając poparcie wystosowali odezwę do różnych osobistości we Lwowie zapraszając je na zebranie założycielskie. Odbyło się ono w grudniu 1866 r. W tym samym miesiącu 24 grudnia

1866 r. złożono do Namiestnictwa odpowiednie podanie prosząc o zatwierdzenie statutu towarzystwa. Po dokonaniu drobnych zmian statut został zatwierdzony a datę 7 lutego 1867 r. przyjmuje się za datę narodzin polskiego „Sokoła”.

Pierwsze gniazdo Sokole na ziemiach byłej dzielnicy pruskiej powstało w 1884 r. i odtąd idea sokoła znajduje w zaborze pruskim coraz więcej zwolenników.

W Grudziądzu istniało od 1888 r. polskie Towarzystwo Przemysłowe, później Towarzystwo Samodzielnych Rzemieślników. Przy tymże Towarzystwie założono w roku 1894 oddział gimnastyczny. Oddział ten przybrał nazwę „Sokół”. I odtąd datuje się historię „Sokoła” w Grudziądzu. Przez pierwszy okres istniało ono potajemnie. Dopiero w roku 1895 „Sokół” został zgłoszony u władz pruskich jako samodzielne towarzystwo. Głównym inicjatorem założenia gniazda był nieustrudzony działacz narodowy w ówczesnym Grudziądzu Wiktor Kulerski. Do grona założycieli między innymi należeli: Jan Marchlewski, Jan Zawacki, Izydor Średzki, Alojzy Ruchniewicz, Jan Murawski, Józef Bona, Antoni Łazarewicz, Władysław Lesiński i bracia Nikleniewiczowie. Odbyli oni konstytucyjne zebranie gniazda w maleńkiej oberży nad Wisłą „Pod kotwicą”. O założeniu „Sokoła” pisała ówczesna *Gazeta Grudziądzka* dnia 17 października 1895 r.: *W poniedziałek 14 X 1895 r. wieczorem o godz. 9-tej zawiązało się na zwołanym w tym celu przez Wiktora Kulerskiego, redaktora Gazety Grudziądzkiej zebraniu Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Grudziądzu.*

Na przewodniczącego wybrano Wiktora Kulerskiego, zastępcą został Jan Bona, sekretarzem Teofil Zieliński, skarbnik Piwowarski, nauczycielem gimnastyki został Izydor Średzki, jego zastępcą Władysław Nikleniewicz, porządkowym Pankowski. Ćwiczenia i posiedzenia nowego „Sokoła” odbywały się w poniedziałki.

W pierwszych latach działalność „Sokoła” była niezmiernie utrudniona. Pierwsze ćwiczenia odbywały się w listopadzie w lokalu „Pod łabędziem” przy dzisiejszej ulicy Legionów, następne w grudniu 1895 r. w lokalu nad Wisłą „Pod kotwicą”. Tutaj odbywały się też pierwsze pokazy publiczne i przedstawienia amatorskie. Te publiczne wystąpienia przyczyniły się do większego wzrostu szeregów sokolich.

Po wyrzuceniu „Sokoła” z lokalu „Pod kotwicą” (a właścicielem był Niemiec), bezdomny „Sokół” przenosi się do Białej Oberży po lewej stronie Wisły, w Michalu. Kiedy i tutaj policja pruska czyniła trudności, „Sokół” powrócił do piwnic. W piwnicy domu przy ulicy Murowej znajdowało się pomieszczenie warsztatu malarskiego braci Nikleniewiczów.

W październiku 1904 r., po 6-letniej przerwie działalność „Sokoła” zostaje na nowo wznowiona. Na zebraniu wznawiającym działalność „Sokoła” na członków gniazd ćwiczących zapisało się 29 osób i a 32 osoby na członków nieczynnych. Wybrano wówczas nowy zarząd a jego prezesem został Franciszek Calbecki. Ćwiczenia odbywały się w lokalu Gemskiego przy ul. Długiej. Lokal ten pozostał siedzibą „Sokoła” do chwili powstania Bazaru przy ul. Moniuszki. Nastąpiło to w lip-

cu 1911 r., a miejsce to stało się kuźnią patriotyzmu i ostoją polskiego życia społecznego i kulturalnego w Grudziądzu dla wszystkich polskich towarzystw.

Wybuch I wojny światowej zahamował rozwój „Sokoła”. Wielu członków sokoła znalazło się w armii pruskiej. Prezesurę ostatnich lat niewoli pełnili między innymi: Franciszek Calbecki, Bolesław Sobiechowski, redaktor Majewski, Ignacy Żniński i Wiktor Kruszewski, który objął urząd prezesa w czasie, kiedy to rozpanoszył się Grenzschutz. Pierwsze zebranie Towarzystwa po zakończeniu wojny odbyło się w grudniu 1918 r., na które to stawilo się tylko dwunastu jego członków i wielu jego sympatyków, którzy po jego zakończeniu wielu z nich się zapisało na członków.

W czasie powrotu Grudziądza do Macierzy w styczniu 1920 r. prezesem „Sokoła” był druh Kazimierz Goncarzewicz, szewc z zawodu, który jak pisały *Nowości Grudziądzkie* z dnia 5 X 2011 r. witał żołnierzy polskich w Grudziądzu 23 stycznia 1920 r. chlebem i solą. Po nim w tym samym roku prezesurę obejmuje druh Władysław Samoliński. Kolejno do 1934 r. prezesami gniazda byli: redaktor Stanisław Kunz, druh Urbański, sędzia Stanisław Filipowski, ponownie Władysław Samoliński, Franciszek Kaube i Antoni Czerwiński.

Po przejściu Pomorza przez Polskę zawrzało nowe życie w organizacjach i stowarzyszeniach polskich. Dawny Okręg Nadwiślański, do którego należał także „Sokół” grudziądzki zastąpiono nazwą Dzielnic Pomorska. Z chwilą utworzenia Dzielnicy Pomorskiej „Sokoła” we wrześniu 1920 r. powstał III Okręg grudziądzki, którego główną podstawą i komórką organizacyjną stało się Gniazdo Sokola I-go. Z Gniazda Sokola I wywodzą się wszystkie inne grudziądzkie gniazda sokole jak Gniazdo II na Chelmińskim Przedmieściu, Gniazdo III w Małym Tarpnie, Gniazdo IV Sokół żeński, Gniazdo V Sokół konny. Od roku 1928 Gniazdem I kierował druh Wincenty Banaszak, pod którego kierownictwem Gniazdo I świetnie się rozwijało. Trwała praca sokoła w gniazdach i w licznych sekcjach po kierownictwem fachowych instruktorów sokoła. Dzięki intensywnym ćwiczeniom członków we wszystkich prowadzonych gałęziach sportu Sokół I grudziądzki zdołał się wybić na wysoki poziom nie tylko wśród gniazd sokolich Dzielnicy Pomorskiej, ale także wśród towarzystw i organizacji sportowych na Pomorzu a nawet Polski. Liczne nagrody, puchary, medale pamiątkowe i dyplomy to plon wyteżonej i owocnej pracy członków „Sokoła” I w dziedzinie wychowania fizycznego w myśl starej zasady sokolej „w zdrowym ciele zdrowy duch”.

W lutym 1930 r. podczas walnego zebrania poinformowano, że Gniazdo I Sokola liczy 226 członków a w ciągu 1929 r. przybyło 85 nowych członków. Podczas walnego zebrania udekorowano druha Jana Zawadzkiego i Franciszka Bieleckiego medalem za zasługi na polu wychowania fizycznego. Członkowie Gniazda I Sokola w czerwcu 1934 r. obchodzili 40-lecie swojego Gniazda i było to święto połączone z poświęceniem nowego sztandaru. Odbyły się dwudniowe uroczystości, w sobotę capstrzyk i akademia w Teatrze Miejskim z udziałem między innymi wojewody pomorskiego Stefana Kirtiklisa. Podczas akademii prezes Gniazda Wincenty

Banaszak wręczył dyplomy honorowych członków Gniazda wojewodzie pomorskiemu Stefanowi Kirtiklisowi, prezydentowi miasta Józefowi Włodkowi oraz druhom mecenasowi Julianowi Szychowskiemu i Franciszkowi Bielickiemu. Podczas akademii koncertowała orkiestra Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej przy parafii farnej. W drugim dniu uroczystości odbyła się msza św. połowa nad Wisłą, którą odprawił ks. Arkadiusz Lis, kapelan sokolstwa grudziądzkiego. Przed mszą św. ks. kapelan Lis poświęcił nowo zakupiony sztandar Gniazda I. Po mszy św. odbyła się na Placu 23 Stycznia defilada sokolstwa ze sztandarami stowarzyszeń i związków, którą odebrał gen. Sawicki w otoczeniu prezesa sokolstwa pomorskiego mecenasa Tomaszewskiego i starosty grodzkiego Hipolita Niepokulczyckiego oraz Prezydenta Miasta Józefa Włodka.

W święto Trzech Króli 6 stycznia 1939 r. miało miejsce ostatnie przed wybuchem II wojny światowej spotkanie oplatkowe wszystkich gniazd sokolich działających w mieście. Spotkanie miało miejsce w sali Tivoli przy dzisiejszej ulicy Legionów. Uroczystość poprzedziło odśpiewanie kolędy, którą zaintonował proboszcz parafii farnej, ks. dr Antoni Pastwa. Po jej odśpiewaniu zebrani podzielili się oplatkiem. W uroczystości wzięli również wice starosta mgr Dołżycki i Prezydent Miasta Józef Włodek. W latach międzywojennych organem prasowym Dzielnicy Pomorskiej Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, był miesięcznik „Sokół Pomorski” wychodzący początkowo w Grudziądzu a od 1933 r. w Toruniu.

Kończąc dodam, że Sokolstwo pomorskie w okresie międzywojennym było głównym filarem rozwoju wychowania fizycznego i sportu. Szkolono kadry rozwijano nowe dyscypliny sportowe. Omawiano również rolę „Sokoła” w przygotowaniach obronnych wobec zagrożenia hitlerowskiego. Sokolstwo pomorskie przystąpiło do ogólnonarodowej organizacji obrony Polski w 1939 r., za co zapłaciło podczas II wojny światowej obfitą daniną krwi i poniewierki.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.